

MAGDALENA HRYNIEWICKA

PRANIE BRUDNYCH PIENIĘDZY JAKO PRZYKŁAD PRZESTĘPSTWA GOSPODARCZEGO

I. WPROWADZENIE

Proceder prania brudnych pieniędzy jest zaliczany w Polsce do przestępstw gospodarczych, a jego skala jest znacząca, chociaż liczba osób skazanych za ten czyn prawomocnym wyrokiem niewielka. Wobec tego artykuł podejmuje problematykę ważnego i aktualnego problemu, który może być rozpatrywany z perspektywy wielu różnych punktów odniesienia, tj. zarówno na gruncie ekonomicznym, prawniczym, jak i psychologicznym. Celem artykułu jest analiza procesu prania brudnych pieniędzy w dwóch wybranych punktach czasowych (2009 i 2012 r.)¹, która ma na celu pokazanie skali omawianego zjawiska i skutków, jakie niesie ono dla gospodarki, przede wszystkim na podstawie danych uzyskanych z Komendy Głównej Policji czy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Tak określony cel determinuje zakres problemowy artykułu, który składa się z trzech powiązanych ze sobą części. W pierwszej wyjaśniono podstawowe pojęcia związane ze zjawiskiem prania brudnych pieniędzy oraz regulacje prawne, w drugiej – zaprezentowano rodzaje i metody oraz pokazano problem z punktu widzenia ekonomii, w trzeciej natomiast omówiono skalę występowania zjawiska i jego konsekwencje.

II. DEFINICJA POJĘCIA

W języku polskim potocznie funkcjonuje określenie „pranie brudnych pieniędzy”, które jest niedokładnym tłumaczeniem dwóch angielskich zwrotów, tj. *dirty money* – brudne pieniądze oraz *money laundering* – pranie pieniędzy. Wobec tego sam zwrot zawiera stwierdzenie o konieczności wyczyszczenia „brudnych” środków, ponieważ „czystych” nie trzeba „prać”².

¹ Gdy było to możliwe, przedstawiono dane dla 2013 r.

² Szerzej na temat procesu prania brudnych pieniędzy np.: M. Kutera, *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008; M. Wojtaszek, *Pranie pieniędzy*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002; W. Jasiński, *Przeciw szarej strefie*, Warszawa 2007; D. Woźniakowska-Fajst et al., *Spoleczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Wyd. Akademickie Sedno, Warszawa 2013; A. Nowak, *Identyfikacja przyczyn i sprawców oszustw finansowo-księgowych – ujęcie statystyczne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 61, 2013.

Początków określenia „pranie brudnych pieniędzy” należy doszukiwać się w okresie prohibicji w USA w latach dwudziestych XX w., co miało związek z tworzącymi się wtedy przestępczymi strukturami o charakterze mafijnym. Wówczas to właśnie zorganizowane grupy przestępcze czerpały wysokie zyski z nielegalnej produkcji, sprzedaży, przemytu napojów alkoholowych, hazardu, jednakże oficjalnym źródłem ich dochodów była działalność handlowa czy usługowa. Zwykle prowadziły one działalność gospodarczą w postaci sklepów spożywczych, myjni, a także publicznych pralni odzieży (stąd nazwa), czyli miejsc, w których łatwo było ukryć rzeczywisty obrót. W tych miejscach księgowano dochody nielegalne, jako przychód z legalnej sprzedaży towarów czy usług. W ten sposób „brudne” pieniądze razem z utargiem, np. z pralni, podlegały opodatkowaniu i już jako „czyste” trafiały do ich właścicieli, a następnie do obiegu³.

W literaturze można odnaleźć wiele definicji terminu „pranie brudnych pieniędzy”. Według Emila Pływaczewskiego jest „to ukrywanie za pomocą różnorodnych działań nielegalnego pochodzenia uzyskanych korzyści, co warunkuje możliwość bezpiecznego (bezkarnego) ich włączenia do legalnego obrotu finansowego i gospodarczego”⁴. Z kolei zdaniem Brunona Hołysta „pranie pieniędzy to działalność przestępcza mająca na celu legalizację przestępczych dochodów”⁵. Natomiast Hubert Kołecki i Roman Jęcz „pranie brudnych pieniędzy” definiują, jako „dokonywanie w sposób zorganizowany wszelkiego rodzaju działań polegających na nabyciu lub przeniesieniu praw w celu ukrycia dochodów pochodzących z nielegalnych źródeł i wprowadzenia ich do powszechnego obrotu gospodarczego”⁶. Wobec tego można stwierdzić, że brudne pieniądze to takie, które pochodzą z nielegalnej działalności, związanej najczęściej z przemytem, handlem narkotykami, handlem bronią i materiałami wybuchowymi, oszustwami finansowymi (w tym podatkowymi), działalnością terrorystyczną, prostytutką i handlem ludźmi, paserstwem, łapówkami, kradzieżami itd. Jednak nie jest to tylko zjawisko o charakterze wewnątrz krajowym, lecz coraz częściej o zasięgu międzynarodowym. Mechanizm prania pieniędzy w ujęciu transgranicznym polega na „wyprowadzaniu” znacznych sum pieniędzy z państwa, w którym uzyskano nielegalne dochody, do krajów, których systemy prawne umożliwią ich „przetworzenie” na dochody legalne – zwykle określane mianem „rajów podatkowych”⁷. Sprawcą przestępstwa prania brudnych pieniędzy może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej, w tym także sprawca przestępstwa pierwotnego, z którego pochodzą nielegalne pieniądze. Jednak sprawca musi chcieć przyjąć określone środki i wiedzieć, że są to

³ M. M. Żoła, *Zjawisko prania brudnych pieniędzy w prawie Unii Europejskiej*, „Edukacja Prawnicza” nr 10(82), październik 2006.

⁴ E. Pływaczewski, *Pranie brudnych pieniędzy nowym wyzwaniem dla systemu ekonomiczno-finansowego w Polsce*, w: *Proceder prania brudnych pieniędzy. Studia i materiały*, Toruń 1993, s. 17.

⁵ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, PWN, Warszawa 2000, s. 301.

⁶ H. Kołecki, R. Jęcz, *Rola i zadania Narodowego Banku Polskiego oraz systemu bankowego w procesie zwalczania proceder prania pieniędzy w Polsce. Podstawowe uwarunkowania i kierunki działań*, w: *Proceder prania brudnych pieniędzy...*, s. 85-86.

⁷ B. Bieniek, *Pranie pieniędzy w prawie międzynarodowym, europejskim oraz polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 24-25.

brudne pieniądze albo przewidywać możliwość ich przyjęcia i na to się zgodzić. Sam wymóg umyślności jest o tyle istotny, że trzeba ustalić, czy sprawca był świadomy popełniania przestępstwa⁸. Ogólnie można ująć, że pranie brudnych pieniędzy to czynności mające na celu ukrycie prawdziwego źródła pochodzenia nielegalnych dochodów i nadanie im cech legalnego pochodzenia.

III. REGULACJE PRAWNE

W polskim prawie istnieje wiele przestępstw gospodarczych, które reguluje Kodeks karny (art. 296-309). Mianem przestępstwa gospodarczego określa się powszechnie przestępstwo popełnione bez użycia przemocy przez urzędników głównie dla osiągnięcia korzyści osobistych⁹. Do przestępstw gospodarczych zalicza się: nadużycie zaufania (art. 296), korupcję gospodarczą (art. 296a), korupcję sportową (art. 296b), oszustwo kredytowe (art. 297), oszustwo asekuuracyjne (art. 298), pranie pieniędzy (art. 299), udaremnienie lub uszczuplenie zaspokojenia wierzycieli (art. 300), doprowadzenie do upadłości lub niewypłacalności (art. 301), faworyzowanie niektórych wierzycieli (art. 302), nierzetelne prowadzenie dokumentacji (art. 303), lichwę (art. 304), udaremnienie przetargu (art. 305), usuwanie lub fałszowanie oznaczeń towaru (art. 306). Jednak problematyka prania brudnych pieniędzy jest poruszana w innych aktach normatywnych np. w:

– ustawie z 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł ze zm.

– ustawie z 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (art. 172) ze zm.

– ustawie z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (art. 171) ze zm.

– Kodeksie karnym.

Wśród ważniejszych aktów unijnych należy wymienić:

– dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2001/97/WE zmieniającą dyrektywę Rady nr 91/308/EWG w sprawie uniemożliwienia korzystania z systemu finansowego w celu prania pieniędzy;

– dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2005/60/WE w sprawie przeciwdziałania korzystaniu z systemu finansowego w celu prania pieniędzy oraz finansowania terroryzmu.

Ważnym dokumentem w tym obszarze jest Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, która obowiązuje od 29 września 2003 r. Jej celem jest dążenie do podnoszenia poziomu

⁸ A. Ratajczak, *Ochrona obrotu gospodarczego*, Wyd. ZPP, Warszawa 2006, s. 12.

⁹ Z kolei oszustwo gospodarcze wg Kodeksu karnego to przestępstwo majątkowe lub gospodarcze. „Polega ono na doprowadzeniu innej osoby do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, w celu uzyskania korzyści majątkowej, poprzez wprowadzenie w błąd albo wyzyskanie błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania”, czyli działaniem przestępczym jest wprowadzenie w błąd, które w praktyce polega na wywołaniu u pokrzywdzonego (rozporządzającego swoim majątkiem) fałszywej oceny rzeczywistości.

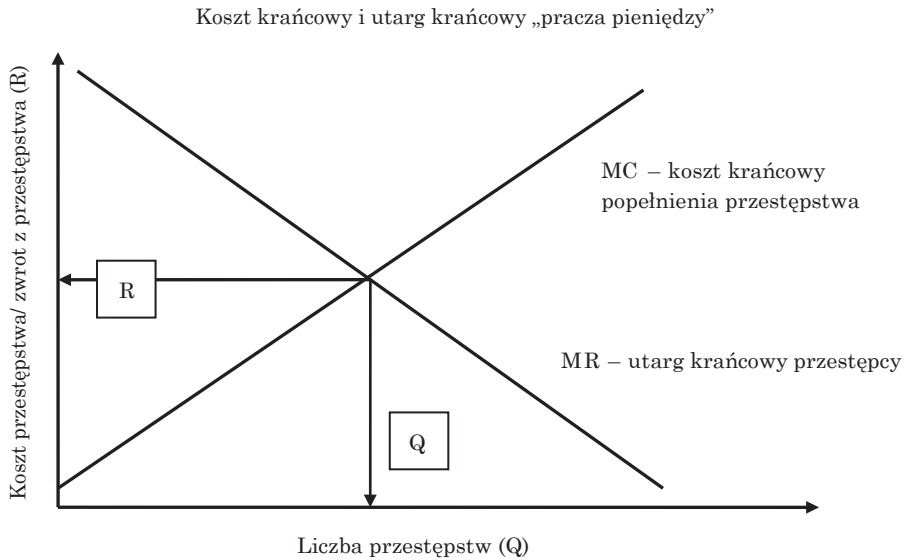
efektywności instrumentów prawnych służących międzynarodowej współpracy w sprawach karnych. Ponadto przyczyniła się ona do przyspieszenia działań państw stron i zobligowania ich do powołania organów odpowiedzialnych za nadzorowanie podmiotów indywidualnych pod kątem podejrzenia prania pieniędzy. W przypadku Polski cel ten został osiągnięty z chwilą powołania funkcji Głównego Inspektora Informacji Finansowej. Jednak Konwencja odnosi się tylko do takich przestępstw, które spełniają dwa warunki: mają charakter międzynarodowy i zostały popełnione w związku z działaniem zorganizowanej grupy przestępczej. Przestępstwo musi spełniać minimum jeden z czterech wymogów, tj. wystąpić na terytorium więcej niż jednego państwa; wystąpić na terytorium jednego państwa, jeżeli istotna część przygotowań do niego, planowania, kierowania lub kontroli nad nim odbywała się w innym państwie; wystąpić na terytorium jednego państwa, jeżeli dotyczy zorganizowanej grupy przestępczej, która angażuje się w zorganizowaną działalność przestępczą w więcej niż jednym państwie; wystąpić na terytorium jednego państwa, jeżeli spowodowało istotne skutki w innym państwie. Do problematyki prania brudnych pieniędzy nawiązuje art. 6 poświęcony systemowi kar za pranie pieniędzy z przestępstwa; art. 7 opisujący środki, za pomocą których należy zwalczać ten proces, oraz zawierający informacje o konieczności ustanowienia organów kontrolujących i nadzorujących banki oraz inne instytucje finansowe w celu przeciwdziałania lub wykrywania wszelkich form prania pieniędzy; art. 12 normujący ściganie, orzekanie i sankcje m.in. za przestępstwo z art. 6 i 12 poświęcony konfiskacie i zajęciu¹⁰.

IV. PRANIE BRUDNYCH PIENIĘDZY W UJĘCIU EKONOMICZNYM

Dla przestępców proceder prania brudnych pieniędzy jest także dość kosztowny i czasochłonny. Wobec tego warto pokazać ten proces, wykorzystując w tym celu zmodyfikowane krzywe popytu i podaży (koszt i utarg krańcowy). Im mniejsza jest liczba przestępstw, tym mniejszy koszt przestępstwa, a więc w konsekwencji większy zwrot. W momencie, w którym utarg krańcowy przecina się z kosztem krańcowym, teoretycznie zwiększanie liczby przestępstw byłoby nieopłacalne (gdyż przestępcy mieliby wyższe koszty niż utarg). Jednak jest to tylko ujęcie teoretyczne, ponieważ model nie odzwierciedla praktyki działań osób zajmujących się opisywanym procederem. Dzieje się tak dlatego, że przestępcy używają zróżnicowanych narzędzi do prania brudnych pieniędzy. Z każdym kolejnym przestępstwem zdobywają oni nowe doświadczenia i dążą do opracowania takich systemów, które są zwykle trudne do wykrycia dla organów ścigania. W konsekwencji prowadzi to do wzrostu liczby przestępstw. Należy także zauważyć, że wraz ze wzrostem liczby przestępstw linia MC (koszt krańcowy przestępcy) przesuwa się równolegle w prawo, a co za tym idzie – od pewnego momentu wraz ze wzrostem przestępstw zmniejsza się koszt uprania tych pieniędzy (schemat 1).

¹⁰ B. Bieniek, op. cit., s. 37.

Schemat 1

Źródło: J. Grzywacz, *Pranie brudnych pieniędzy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2005, s. 64.

V. RODZAJE I METODY

Wyróżnia się trzy rodzaje pieniędzy: czyste – pozyskiwane w ramach legalnej działalności, z której odprowadzone zostały wszelkie należności publiczno-prawne; szare – uzyskiwane w głównej mierze z tzw. szarej strefy, gdy działalność gospodarcza prowadzona jest bez zezwolenia lub bez wywiązywania się z obowiązków fiskalnych lub z naruszeniem praw pracowniczych oraz brudne – nielegalne dochody pochodzące z działalności przestępczej, przede wszystkim zorganizowanej, prowadzonej na dużą skalę, która często posiada charakter międzynarodowy¹¹.

Proces prania brudnych pieniędzy jest pewną sekwencją następujących po sobie zachowań, których celem jest nadanie pozorów legalności dochodom pochodzącym z działalności przestępczej. Cały ten proceder dzieli się na kilka następujących po sobie etapów (faz). Natomiast przez technikę, metodę lub formę prania rozumie się pewien zespół stałych i powtarzalnych cech, np. sposoby przemieszczania środków. Jednakże należy pamiętać o tym, że jest to podział teoretyczny dokonany na potrzeby nauki, sprawcy zwykle nie są świadomi ich nazw czy też kolejności występowania po sobie. W praktyce nie musi także wystąpić wyraźne wyodrębnienie poszczególnych faz może wystąpić sytuacja, gdy jedna transakcja łączy w sobie funkcje (cele) przypisywane dwóm lub

¹¹ J. W. Wójcik, *Pranie pieniędzy, Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych*, Twigger, Warszawa 2002, s. 23.

trzem fazom jednocześnie. Tak naprawdę jest to uzależnione od woli sprawcy oraz jego planu działania.

W odniesieniu do procesu prania brudnych pieniędzy występują trzy podstawowe etapy¹²:

1. Lokowanie (*placement*), czyli fizyczne rozdysponowanie gotówki uzyskanej z nielegalnej działalności, w tym jej zamiana, np. na instrumenty finansowe lub dobra materialne. Proces jest możliwy dzięki zjawisku określanemu jako *smurfing*. Polega na opłaceniu tzw. smerfów, czyli osób, które otwierają rachunki w bankach, a następnie dokonują na nie wpłat niewielkich sum pieniędzy. Jest to jedna z najpewniejszych, ale również bardzo czasochłonna i pracochłonna metoda prania brudnych pieniędzy. Ta metoda pozwala ominąć przepis zobowiązujący banki do rejestrowania transakcji powyżej 15 tys. euro¹³. Innym przykładem jest *blending*. Określany także jako mieszanie, np. bowiem na wymieszaniu brudnych pieniędzy z legalnymi dochodami z działalności gospodarczej. Zwykle wykorzystywana w branży o intensywnym i trudnym do oszacowania przepływie gotówki (np. puby, kina, hotele, restauracje). Kolejnym przykładem jest zakup oraz sprzedaż walut obcych w kantorach.

2. Ukrycie, nawarstwienie, odkładanie lub „maskowanie” (*layering*) – polega na stworzeniu systemu skomplikowanych transakcji finansowych mających na celu wydłużenie drogi pieniądza czy innych środków. Celem takiego działania jest zmylenie organów kontrolnych i zapewnienie anonimowości właściwemu posiadaczowi pieniędzy. Przykładem takiej działalności jest np. wykonywanie wielu transferów pieniężnych o fikcyjnych tytułach czy też zasilanie rachunku kwotami poniżej progu wymagającego rejestracji przez bank tzw. skrzynka rozdzielcza lub przelew na nieistniejące konto nieistniejącego klienta (zazwyczaj wykonywany z banku zagranicznego), wyjaśnienie takiej sytuacji w polskim banku trwa kilka tygodni, a następnie bank w Polsce przelewa środki z powrotem na konto nadawcy.

3. Integrowanie (legitymizacja) (*integration*), czyli znalezienie usprawiedliwienia na pojawienie się znacznych zasobów i lokaty kapitałów – środków pochodzących z działalności przestępczej. Takie transakcje zapewniają powrót wypranych pieniędzy do systemu gospodarczego w taki sposób, jak gdyby były uzyskiwane z legalnej działalności. Przykłady to: zawiązanie cen faktur na towary z importu lub eksportu nabyte legalnie, zaciąganie kredytów, a następnie ich spłata, obrót (kupno i sprzedaż) dobrami trwałymi charakteryzującymi się wysoką ceną (np. nieruchomości, jachty, samoloty).

Istnieje wiele metod prania brudnych pieniędzy, w tym obszarze przestępcy są bardzo elastyczni i błyskawicznie potrafią dostosować swoje metody do zmieniających się przepisów. Do tych najczęściej stosowanych przez prze-

¹² J. Grzywacz (red.), *Pranie brudnych pieniędzy*, Warszawa 2005, s. 19-22; J. W. Wójcik, w: W. Góralczyk (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 133-138; J. Grzywacz, *Pranie pieniędzy, metody, raje podatkowe, zwalczanie*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010, s. 37-39; J. W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Studium prawnokryminalistyczne i kryminalistyczne*, Dom Organizatora, Toruń 1997, s. 124-127.

¹³ NBP, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy. Podręcznik inspekcji*, Warszawa 2004, s. 7.

stępców należy zaliczyć kilka. Pierwsza to *smurfing*¹⁴ polega na wpłacanie przez wielu podstawionych ludzi niewielkich kwot pieniędzy, co nie wymaga kontroli tożsamości podmiotów biorących udział w transakcji. Według Generalnego Inspektora Informacji Finansowej pranie pieniędzy w Polsce odbywa się najczęściej za pośrednictwem „słupów” – osób bezdomnych lub znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej, którzy za wykonanie takiej transakcji otrzymują od kilkudziesięciu do kilkuset złotych. Druga metoda to mieszanie. Polega na „podczepianiu” pieniędzy pochodzących z przestępstw pod legalnie prowadzony biznes, w którym trudno jest oszacować faktyczne obroty (restauracje, bary, hotele itp.). Kolejna metoda to tzw. puste transakcje, czyli w praktyce kreowanie fikcyjnego obrotu na papierze. Zmyślane transakcje biznesowe poświadczane są podrabianymi dokumentami (fakturami, rachunkami). Następną metodą to fikcyjny kredyt. Przedsiębiorstwo zaciąga kredyt w banku, a następnie spłaca go pieniędzmi pochodzącymi z fikcyjnego kredytu uzyskanego w innej firmie. Można dodatkowo zacierać ślady, dokonując wielu przelewów z różnych banków, najlepiej zagranicznych. Według Międzynarodowego Funduszu Walutowego kraje, które to ułatwiają, to Wyspy Bahama, Bahrajn, Kajmany, Hongkong, Antyle, Panama i Singapur¹⁵. Ostatnią z metod to *transferpricing*, czyli celowe zawyżanie lub zaniżanie wartości na fakturze w handlu międzynarodowym prowadzonym między powiązаныmi ze sobą przedsiębiorstwami. Różnica między realną ceną towaru importowanego a ceną na fakturze (zawyżoną) stanowi dla eksportera „legalny” zysk. Szczególnie często fikcyjne faktury pojawiają się w branży handlu złomem i paliwami. Kwota, na jaką opiewały fikcyjne faktury wystawione w ciągu 2012 r., była prawie trzykrotnie wyższa niż w całym roku poprzednim¹⁶.

VI. SKALA ZJAWISKA

Przestępstwa gospodarcze zaliczają się do tych przestępstw, w wyniku których występują największe straty dla budżetu państwa. Tego rodzaju przestępstwom towarzyszą zwykle inne rodzaje nielegalnej działalności, np. oszustwa kredytowe. Z analizy danych Komendy Głównej Policji wynika, że w 2012 r. stwierdzono ogółem ponad 141 tys. przestępstw gospodarczych, natomiast w 2009 r. było ich o ok. 10 tys. więcej.

Skala zjawiska prania brudnych pieniędzy jest trudna do dokładnego oszacowania. Jednak zakłada się, że w Polsce praniu brudnych pieniędzy może podlegać nawet 10 mld złotych rocznie¹⁷. Trzeba także zauważyć, że problem ten nie dotyczy tylko Polski, lecz także innych krajów. Z szacunków Międzynarodowego Funduszu Walutowego wynika, że koszt prania pieni-

¹⁴ Nazwa pochodzi od smurfów.

¹⁵ Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, *Metody prania pieniędzy*, <http://www.abw.gov.pl/wolnytekst/69,dok.html> (dostęp: 20.05.2014).

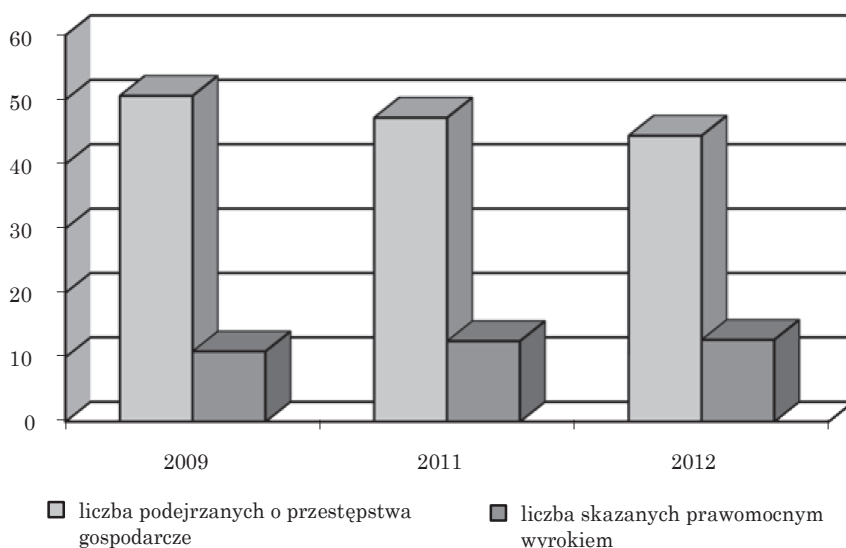
¹⁶ Chmielniak Adwokaci, *Raport przestępstwa gospodarcze. Edycja 2013*, s. 14.

¹⁷ R. Zawłocki, M. Królikowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 704.

dzy i związanych z procederem przestępstw wynosi od 2 do 5% światowego PKB. Niemieccy eksperci twierdzą, że w ich kraju może być poddawane temu procesowi nawet 60-80 mld dolarów rocznie. Z kolei w Kanadzie jego skalę szacuje się na 5-15 mld dolarów rocznie, w Wielkiej Brytanii zaś za pomocą brytyjskich instytucji finansowych pranych jest co rok 15 mld funtów. W każdym kraju władze otrzymują informacje o podejrzanych transakcjach. Liczba otrzymanych zgłoszeń w odniesieniu do przestępstw prania brudnych pieniędzy w trakcie roku jest różnorodna, np.: w Szwajcarii – 1159, Turcji – ok. 6500, na Ukrainie – 778 907, w Wielkiej Brytanii – 240 582¹⁸.

Wykres 1

Liczba podejrzanych o przestępstwa gospodarcze oraz liczba skazanych prawomocnym wyrokiem w Polsce w wybranych latach [w tys. osób]

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raportu o stanie bezpieczeństwa za 2012 r.*, MSW, Warszawa 2013, s. 174, oraz danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Z danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że liczba podejrzanych o przestępstwa gospodarcze w roku 2012 w odniesieniu do 2009 spadła o ok. 6 tys. W 2012 r. było ponad 44 tys. podejrzanych o popełnienie przestępstwa gospodarczego, a prawomocny wyrok usłyszało ponad 3,5 razy mniej osób, co świadczy o tym, że są to sprawy bardzo trudne, a w wielu przypadkach ulegają przedawnieniu. Polskie prawo przewiduje do 10 lat pozbawienia wolności kumulatywnie z grzywną do 6 mln zł oraz obowiązek naprawienia wyrządzonej szkody w całości. Lecz jest

¹⁸ Zob. <http://www.state.gov/j/inl/rls/nrcrpt/2012/database/191294.htm> (dostęp: 23.05.2014).

to nieskutecznie egzekwowane, dlatego że 6 na 10 postępowań w sprawach o pranie pieniędzy trwa aż do 5 lat, a 10% trwa powyżej 5 lat¹⁹. Kary stosowane w przypadku osób, prawomocnie skazanych za przestępstwa ekonomiczne są także dość łagodne.

Tabela 1

Rodzaje kar zastosowanych w przypadku osób prawomocnie skazanych za przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu w wybranych latach

Rok	Grzywna	Ograniczenie wolności	Pozbawienie wolności	Inne	Razem
2009	5 704	545	4 619	33	10 901
2011	7 416	530	4 601	4	12 551
2012	7 952	483	4 341	1	12 777

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Sprawiedliwości.

Z analizy zaprezentowanych w tabeli 1 danych wynika, że prawomocnym wyrokiem sądowym w roku 2012 skazano o ponad 15% więcej osób aniżeli w 2009. Zarówno w roku 2012, jak i 2009 najwięcej osób poniosło karę finansową za swoje czyny (odpowiednio ok. 62% i 52%), czyli najłagodniejszą z możliwych. Na przestrzeni analizowanych lat nieznacznie wzrosła także wysokość tej kary – co trzeci wyrok spośród wszystkich podlegających karze grzywny w 2012 r. mieścił się w granicach 2001-5000 zł, natomiast w 2009 – co czwarty wyrok mieścił się w tych granicach. Nieznacznie wzrosła także liczba przestępstw podlegających karze powyżej 5 tys. zł (z 12 do 17%). Innym rodzajem kary były wyroki ograniczenia oraz pozbawienia wolności. Co prawda tych drugich było prawie dziewięciokrotnie więcej niż tych pierwszych, to jednak należy zauważyć, że w 2012 r. z 4341 wyroków skazujących w 92% były to wyroki w zawieszeniu, podobnie sytuacja wyglądała w latach wcześniejszych. Wobec tego można zauważyć, że wymiar sprawiedliwości dość łagodnie traktuje tego rodzaju przestępczość.

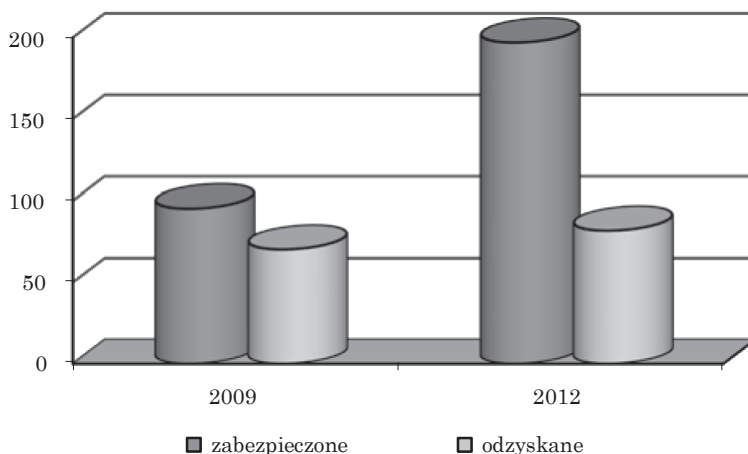
Jedną ze skuteczniejszych form walki z przestępczością przeciwko obrotowi gospodarczemu, poza wyrokami skazującymi, jest odbieranie uzyskanych korzyści z dokonanych przestępstw. Odzyskane środki zasilają budżet państwa. Wysokość strat ogółem zarejestrowanych przez Policję w 2012 r. wyniosła 6,4 mld zł²⁰, co w porównaniu z 2009 r. oznacza wzrost o 1,3 mld zł. Straty z przestępstw gospodarczych o najwyższej wartości odnotowano w województwie śląskim i łódzkim (odpowiednio: 16% i 9,5% wartości ogółem). W zakresie przestępczości gospodarczej najwięcej strat odnotowano w obszarze: obrotu gospodarczego (co stanowi 37% całości strat spowodowanych przestępczością gospodarczą), prania pieniędzy (22%) oraz podatku VAT (21%).

¹⁹ Chmielniak Adwokaci, *Raport przestępstwa gospodarcze...*, s. 12.

²⁰ Z tego 62% dotyczy przestępczości gospodarczej. Pozostałe to przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów oraz mieniu.

Wykres 2

Wartość mienia zabezpieczonego i odzyskanego ogółem i w zakresie przestępstw gospodarczych w roku 2009 i 2012 [w mln zł]

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Raportu o stanie bezpieczeństwa za 2012 r.*, MSW, Warszawa 2013, s. 259-264.

O ile w przypadku wartości zabezpieczonego mienia w zakresie przestępczości gospodarczej w roku 2012 ta wartość jest ponaddwukrotnie wyższa aniżeli w 2009, o tyle w odniesieniu do wartości mienia faktycznie odzyskanego ta różnica jest zaledwie na poziomie 10 mln zł. Można, więc zauważyć, że efektywność odzyskiwanego faktycznie mienia w 2012 r. znacząco spadła w porównaniu z 2009. W 2012 r. funkcjonariusze policji zabezpieczyli mienie o wartości ponad 196 mln zł, a faktycznie odzyskano prawie 2,5 razy mniej, tj. ok. 81 mln zł. Różnica pomiędzy mieniem zabezpieczonym a faktycznie odzyskanym nie była tak znacząca w 2009 r. i wyniosła 25 mln zł.

Mało optymistycznie przedstawiają się dane Komendy Głównej Policji, z których jednoznacznie wynika, że liczba wszczętych postępowań jest często ponaddwukrotnie niższa aniżeli liczba stwierdzonych przestępstw gospodarczych. Taka sytuacja występuje we wszystkich rodzajach przestępstw gospodarczych, dotyczy także np. procesu prania brudnych pieniędzy czy oszustw kredytowych.

Dane dotyczące przestępstw gospodarczych są także publikowane każdego roku przez międzynarodową organizację Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), która w Polsce funkcjonuje pod nazwą Stowarzyszenie Biegłych ds. Przestępstw i Nadużyć Gospodarczych i od 1996 r. publikuje takie informacje. Zaprezentowany w 2013 r. raport zawiera informację o rozmiarach występowania nadużyć w różnych krajach, wieku przestępców, ich płci oraz średniej wartości popełnianych przestępstw. Zaprezentowane w najnowszym raporcie dane dotyczą ogółem 1310 przestępstw gospodarczych, w tym

także procesu prania brudnych pieniędzy popełnionych w różnych krajach. W 2012 r. 35% przestępstw o wartości ok. 91 tys. USD popełniły kobiety, natomiast 65% przestępstw o wartości dwukrotnie wyższej, tj. 200 tys. USD dopuścili się mężczyźni. Wśród analizowanych regionów świata, takich jak: Europa, Azja, Afryka, Ameryka Środkowa i Południowa, Oceania, Stany Zjednoczone czy Kanada, tylko w tym ostatnim odsetek kobiet przestępców był wyższy niż mężczyzn i wyniósł niespełna 52%. Zbliżony poziom przestępczości wystąpił także w USA (niecałe 45% kobiet i 55% mężczyzn). W przypadku pozostałych regionów zdecydowanie przeważają mężczyźni, których udział znalazł się w granicach 71-83%. Pewne zależności wystąpiły także pomiędzy wiekiem przestępców a wartością dokonywanych przez nich przestępstw. Najrzadziej prawo naruszały osoby zaliczane do skrajnych grup wiekowych, tj. do 26 roku życia i powyżej 60 roku życia (odpowiednio: 5,8% oraz 3,1%). Należy zauważyć, że liczba przestępstw popełnianych przez najmłodszych (do 26 lat) oraz tych znajdujących się w kategorii wiekowej pomiędzy 56-60 rokiem życia jest na zbliżonym poziomie (odpowiednio: 5,8% oraz 5,2%) jednak wartość popełnianych przestępstw jest ponaddziewięciokrotnie wyższa w przypadku osób należących do kategorii wiekowej od 56-60 lat. Może to wynikać z tego, że osoby starsze posiadają większe doświadczenie, umiejętności, kwalifikacje i jednocześnie z uwagi na swój wiek nie obawiają się utraty pracy i jej wpływu na dalszą karierę zawodową, wobec tego wartość dokonywanych przez nich przestępstw jest znacznie wyższa niż osób młodych. Najwięcej pod względem ilościowym – niespełna 20% wszystkich przestępstw – dopuścili się osoby pomiędzy 41 a 45 rokiem życia. Z kolei te o najwyższych wartościach (tj. 600 tys. USD) były dokonywane przez osoby w wieku 51-55 lat²¹.

Tabela 2

Liczba stwierdzonych przestępstw i wszczętych postępowań wybranych przestępstw gospodarczych

	2009	2012	2013
Pranie brudnych pieniędzy			
Liczba stwierdzonych przestępstw	277	369	279
Liczba wszczętych postępowań	159	122	155
Oszustwa kredytowe			
Liczba stwierdzonych przestępstw	11 415	7 851	6 637
Liczba wszczętych postępowań	6 599	3 880	3 371

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji.

²¹ *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*, 2012 Global Fraud Study, ACFE 2013, s. 39-49.

Wobec powyższego można określić profil statystycznego sprawcy przestępstw gospodarczych; według danych z raportu jest to mężczyzna w wieku od 36 do 45 lat, który działa na szkodę swojego pracodawcy, zwykle pracuje w dziale finansowym lub na stanowisku związanym z finansami, zajmując wyższe stanowisko kierownicze. Posiada doświadczenie zawodowe w firmie nie dłużej niż 10 lat, a także działający w porozumieniu z innymi osobami.

Trzeba także zauważyć, że proceder prania brudnych pieniędzy może odbywać się z wykorzystaniem środków unijnych. Dyrektywa unijna²² zobowiązała kraje UE do produkcji określonej ilości energii ze źródeł odnawialnych. W budżecie Unii w latach 2007-2013 na ten cel zagwarantowano łącznie ponad 6 mld euro. Środki można było uzyskać albo z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko albo z Regionalnych Programów Operacyjnych. W pierwszym przypadku minimalna wartość projektu wynosiła 20 mln zł, a maksymalna wielkość dotacji to 20% kosztów kwalifikowanych projektu, natomiast przedsięwzięcia o niższej wartości można było realizować z Regionalnych Programów Operacyjnych. Warto także podkreślić, że na ten cel przyznawano nie tylko bezzwrotne dotacje dla przedsiębiorstw, lecz także pomoc o charakterze zwrotnym, tj. preferencyjną pożyczkę z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Tak duże środki finansowe znalazły się w kręgu zainteresowania przestępczości zorganizowanej. W 2010 r. GIIF (Generalny Inspektor Informacji Finansowej) spotkał się z kilkoma przypadkami, których okoliczności mogłyby wskazywać na możliwość popełnienia przestępstwa prania pieniędzy z wykorzystaniem dotacji unijnych. Zastosowano stosunkowo prosty mechanizm. Firma budująca elektrownie wiatrowe, która chciała uzyskać dotacje unijne, kupowała urządzenia do produkowania energii odnawialnej np.: wiatrak po cenie nieprzekraczającej milion złotych. Poprzez szereg fikcyjnych transakcji kupna/sprzedaży pomiędzy przedsiębiorstwami, zwykle mającymi siedzibę w kilku krajach, cena urządzeń wzrastała do kilku milionów złotych. Na podstawie zakupu tego urządzenia po zawyżonej cenie firma występowała o dotacje unijne i uzyskiwała je na podstawie fikcyjnych danych. Uzyskane w nielegalny sposób środki firma przeznaczała na to, co było we wniosku o dotację, a resztę zwykle transferowała za granicę. Po dokonaniu szeregu transakcji na rachunkach wielu firm pieniądze docelowo trafiały do spółki, która również starała się o dotacje unijne, powtarzając schemat²³.

VII. KONSEKWENCJE PROCESU DLA GOSPODARKI

Jest wiele czynników, które sprzyjają procesowi prania brudnych pieniędzy, wśród ważniejszych można wymienić np.: luki prawne, niedostatki organizacyjne, nieprzestrzeżenie tajemnicy bankowej przez pracowników.

²² Dyrektywa nr 2001/77/EC Parlamentu Europejskiego i Rady z 27 września 2001 r. w sprawie wspierania produkcji na rynku wewnętrznym energii elektrycznej wytwarzanej ze źródeł odnawialnych.

²³ Generalny Inspektor Informacji Finansowej, *Sprawozdanie z realizacji ustawy z 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu w 2010 roku*, MF, Warszawa 2011, s. 15-16.

O ile w przypadku dwóch pierwszych wprowadzanie zmian w regulacjach prawnych jest możliwe, o tyle w drugim przypadku same procedury nie są gwarancją, gdyż zależy to od człowieka. W literaturze wymienia się wiele przyczyn oszustw gospodarczych, np.: chęć polepszenia sytuacji materialnej, niedoceniając w pracy, niskie płace oraz brak perspektyw ich zwiększenia czy też przekonanie, że za taki czyn nie poniesie kary, ponieważ kontrola wewnętrzna źle funkcjonuje²⁴.

Tak naprawdę trudno określić, jakie konsekwencje niosą za sobą przestępstwa gospodarcze, wynika to z faktu, że duża część dokonywanych przestępstw nie zostanie nigdy wykryta i można tylko przypuszczać, jak duże skutki i straty ponosi społeczeństwo. Ekonomiści skutki prania brudnych pieniędzy dzielą najczęściej na te w obszarze sektora finansowego oraz produkcji realnej.

Bezpośrednim skutkiem dla sektora finansowego jest osłabienie funkcjonowania instytucji finansowych, a w konsekwencji – całego sektora. Niestabilny sektor finansowy ma bowiem wpływ na pozycję danego kraju na arenie międzynarodowej i na poziom inwestycji. Niesprawność wymiaru sprawiedliwości i nieumiejętność radzenia sobie z przestępczością gospodarczą świadczy o słabości danego kraju, w wyniku czego potencjalni inwestorzy traktują dany kraj jako państwo o podwyższonym ryzyku, więc niechętnie podejmują w nim inwestycje. Należy także pamiętać o tym, że instytucje finansowe należą do instytucji zaufania publicznego. W momencie podejrzenia, że np. jakiś bank jest zamieszany w proceder prania brudnych pieniędzy czy oszustwa kredytowe, natychmiast spada jego wiarygodność. Ważne jest także to, że do upadku banku w zasadzie może doprowadzić jedna osoba lub kilka osób. Takim przykładem jest upadek największego brytyjskiego banku inwestycyjnego – Barings, który upadł z winy jednego człowieka. Bezpośrednią konsekwencją takich działań jest jej wpływ na rozwój gospodarki kraju.

Drugim negatywnym skutkiem omawianego procesu są konsekwencje w sektorze produkcji realnej. Wynika to z faktu, że pieniądze pochodzące z oszustw bardzo często lokowane są w inwestycje, które nie generują dodatkowej produkcji dla gospodarki (np. nieruchomości, dzieła sztuki, antyki). Z jednej strony zmniejsza to produktywność gospodarki, gdyż środki są „marnowane”, z drugiej natomiast – zakup wielu nieruchomości powoduje wzrost ich cen w skali całej gospodarki (fikcyjnie zwiększa się na nie popyt). Efektem tego jest to, że gospodarka osiąga mniejszą wartość produkcji niż wtedy, gdyby pranie pieniędzy nie istniało²⁵.

²⁴ Szerzej na temat czynników i skutków procesu prania brudnych pieniędzy np.: W. Wąsowski, *Falszowanie sprawozdań finansowych*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2003; A. Kamela-Sowińska, *Psychologiczne i ekonomiczne źródła oszustw księgowych*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, Warszawa 2006; P. Gut, *Kreatywna księgowość a falszowanie sprawozdań finansowych*, C. H. Beck, Warszawa 2006; <http://pila.szkolapolicji.gov.pl/joomla/images/Zamowienia/Kwartalnik/Nr2/Pranie.pdf> (dostęp: 9.05.2014).

²⁵ J. Grzywacz, *Pranie brudnych pieniędzy*, s. 64-65.

VIII. WNIOSKI

Z zaprezentowanych danych wypływa szereg wniosków. Wśród ważniejszych należy wymienić:

1. Pranie brudnych pieniędzy zalicza się do grupy najczęściej popełnianych przestępstw zarówno przez osoby indywidualne, jak i zorganizowane grupy przestępcze. W ostatnich latach problem ten rozrasta się i wywiera znaczący wpływ na międzynarodowy system finansowy i gospodarkę światową. Przestępcy w celu wprowadzenia do systemu finansowego swoich nielegalnych dochodów, wykorzystują procesy globalizacji i skomplikowane procedury obowiązujące na światowych rynkach. Proceder ułatwia im swoboda przepływu kapitału czy wielość instrumentów finansowych, za pomocą których dokonują szeregu skomplikowanych transakcji w celu ukrycia źródeł swoich przychodów. W praktyce nie ma możliwości całkowitej eliminacji tego rodzaju przestępstwa, posługują się oni bowiem coraz nowszymi technologiami i zmieniają mechanizmy działania. Dlatego wysiłki należy skupić na skutecznym zwalczaniu tego zjawiska.

2. W Polsce funkcjonuje wiele niezależnych od siebie służb, organów i instytucji, które zgodnie z ustawowymi kompetencjami zajmują się przeciwdziałaniem i zwalczaniem szeroko rozumianej przestępczości gospodarczej (np. Generalny Inspektor Informacji Finansowej, Generalny Inspektor Kontroli Skarbowej, Policja, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego). W związku z tym niezbędna jest ścisła i efektywna współpraca między nimi mająca na celu szybką wymianę informacji.

3. Przestępczość gospodarcza, do której zalicza się pranie brudnych pieniędzy, jest trudna do udowodnienia. Postępowania takie wymagają specyficznej wiedzy oraz znajomości zasad i przepisów funkcjonowania obrotu gospodarczego. Wobec tego osoby zajmujące się walką z tego typu przestępczością muszą nieustannie podnosić własne kwalifikacje i umiejętności. Skuteczność ich działania nie tylko jest uzależniona od właściwego poziomu kompetencji, ale także racjonalnego finansowania i odpowiedniego wyposażenia. Z jednej strony wymaga to nakładów z budżetu państwa, ale z drugiej – ogranicza straty ponoszone przez państwo na skutek popełnianych przestępstw i gwarantuje odpowiedni poziom bezpieczeństwa kraju i jego obywateli.

4. Aktualnie obowiązujące systemy, techniki, rozwiązania zapobiegające praniu brudnych pieniędzy są nieustannie testowane, a ich słabości umiejętnie wykorzystywane. Przykładem mogą być funkcjonujące w Polsce instytucje pozabankowe²⁶ czy też afera w jednym z największych banków HSBC²⁷. Pojawiały się nawet doniesienia o udziale Watykanu w praniu pieniędzy²⁸. Narastająca skala tego procederu przyczyniła się do wprowadzania działań i ini-

²⁶ *Amber Gold prala brudne pieniądze?*, PAP, 9 sierpnia 2012 r.

²⁷ S. Nasiripour, *US Panel To Detail Findings of HSBC Probe*, „The Financial Times”, 9 lipca 2012 r., <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/39141c1e-c9ee-11e1-844e-00144feabdc0.html#axzz25h4VzP6C> (dostęp: 12.08.2014).

²⁸ T. Bielecki, *Ciemne interesy banku Watykanu*, http://wyborcza.pl/1,76842,6902798,Ciemne_interesy_banku_Watykanu.html (dostęp: 11.08.2014).

cyjatyw nie tylko na poziomie krajowym, lecz także międzynarodowym. Czego efektem są np. dyrektywy unijne, które wymogły na państwach członkowskich wprowadzenie procedur, regulacji i zabezpieczeń w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy.

5. Wraz z dynamicznie zmieniającą się sytuacją na rynku oraz rozwojem branży IT i ICT zmieniają się zagrożenia i trendy przestępczości. Elementem warunkującym funkcjonalność systemu przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń jest adekwatne przygotowanie sił i środków będących w dyspozycji poszczególnych służb, organów i instytucji oraz wdrażanie rozwiązań prawno-organizacyjnych.

6. Zorganizowana przestępczość gospodarcza może całkowicie lub częściowo nakładać się na legalne struktury gospodarcze bądź polityczne jednego państwa lub wielu państw, co niesie za sobą poważne konsekwencje dla danego kraju.

7. W obecnych czasach pranie brudnych pieniędzy nie odbywa się tylko za pośrednictwem banków, jako podstawowych instytucji finansowych zajmujących się tym procederem. W tym celu coraz częściej wykorzystuje się instytucje niefinansowe, przekazy elektroniczne, rynek nieruchomości oraz usługi *online* świadczone przez Internet.

8. Przestępcy doskonale zdają sobie sprawę z luk w systemie i potrafią je umiejętnie wykorzystywać, w sprawach o pranie brudnych pieniędzy konieczne jest bowiem udowodnienie działania świadomego i umyślnego, co jest niezwykle trudne, o czym świadczy stosunkowo niewielka liczba osób skazanych prawomocnym wyrokiem. Pomimo spadku liczby podejrzanych o przestępstwa gospodarcze w roku 2012 w porównaniu z 2009 (z 50,6 do 44,4 tys. osób) wzrosła liczba osób skazanych prawomocnym wyrokiem (z 10,9 do 12,7 tys. osób). Jednak kary stosowane w przypadku osób prawomocnie skazanych za przestępstwa ekonomiczne są dość łagodne, w 2012 r. wymierzono ponad 12 tys. różnych kar, w tym pozbawienie wolności wymierzono w przypadku niespełna 34% przypadków. W zdecydowanej większości stosowane kary to grzywna lub ograniczenie wolności tzw. wyrok w zawieszeniu.

9. Dotkliwą dla przestępców metodą zwalczania przestępczości jest skuteczne pozbawianie ich mienia. W analizowanych punktach czasowych zaobserwowano ponaddwukrotny wzrost wartości zabezpieczonego mienia (z 95,2 w 2009 r. do 196,9 mln zł w 2012), jednakże dane o faktycznie odzyskanym mieniu nie są już tak zadowalające (w 2009 r. odzyskano mienie o wartości 70,2, a w 2012 – o wartości 81,8 mln zł). Konieczne jest zatem usprawnienie krajowego systemu odzyskiwania mienia i dążenie do wypracowania takiego mechanizmu, który szybko i skutecznie zwiększał wpływu do budżetu państwa z tego tytułu.

10. Pranie brudnych pieniędzy nie jest zjawiskiem nowym, ale niosącym poważne skutki zarówno dla gospodarki światowej, jak i dla poszczególnych państw oraz regionów. Wobec tego istotną kwestią jest monitorowanie skali zjawiska i zbieranie danych statystycznych w tym zakresie. Jednak różnorodność stosowanych metod i zakresu gromadzenia takich informacji przez podmioty utrudnia jednolite oszacowanie skali zjawiska. Wskazane byłoby opracowanie wspólnych zasad zbierania takich danych dla wszystkich podmiotów, które się tym zajmują.

11. W celu poprawy skuteczności zwalczania omawianego zjawiska ważna jest także współpraca z sektorem naukowo-badawczym przez zintensyfikowanie badań naukowych i prac rozwojowych w tym zakresie. Implementacja wyników do praktyki wpływa zasadniczo na podniesienie efektywności działań. Wskazane byłoby także zaangażowanie sektora prywatnego, administracji rządowej i samorządowej, mediów oraz społeczeństwa, a także wypracowanie wspólnych, korzystnych dla ogółu mechanizmów przeciwdziałania praniu brudnych pieniędzy. Wsparcie ze strony tych podmiotów mogłoby być rozwiązaniem nie tylko efektywnym, ale i ułatwiłoby pracę odpowiednich służb i instytucji

dr Magdalena Hryniewicka
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
mhrniewicka@uksw.edu.pl

MONEY LAUNDERING AS AN EXAMPLE OF AN ECONOMIC CRIME

Summary

The paper examines the issues related to economic crimes which include money laundry procedures. An objective of the paper is to present in a comprehensive manner the process of money laundering starting from the definitions of the legal aspects, through the economic perspective, types and methods, to the exposure of its scale and its consequences. The paper draws from numerous reference books and the recent reports dealing with that phenomenon.

Copyright of Journal of Law, Economics and Sociology is the property of Faculty of Law and Administration of Adam Mickiewicz University in Poznan and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Właścicielem praw autorskich do „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” jest Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zawartość czasopisma nie może być kopiowana, przesyłana do innych stron internetowych bądź zamieszczana na blogach bez pisemnej zgody wydawcy. Niemniej artykuły można drukować, kopiować lub przysłać w formie elektronicznej na własny użytek.